

НОВЕЛА

Там, за горами, давно вже день і сяє сонце, а тут, на дні міжгір'я, ще ніч. Простерла сині крила і тихо вкрила одвічні бори, чорні, похмурі, застигли, що обступили білу церковцю, немов черниці дитину, і пнуться колом по скелях, усе вище та й вище, одні по других, одні над другими, до клаптя неба, що таке невелике, таке тут синє. Бадьорий холод сповняє сю дику чашу, холодні води спадають по сірих каміннях, і п'ють їх дикі олені. В синіх туманах гомонить Алма, й купають у ній сосни свої кострубатії віти. Сплять іще велетні гори під чорним буком, а по сірих зубцях Бабугану повзуть, мов дим густий, білії хмари.

На дні міжгір'я тихо, похмуро. Лиш кволі, жалібні згуки монастирського дзвону сумно лунають у долині.

Монастир уже не спить. Із келії матушки-ігумені вискочила келейниця і кидалась по подвір'ю мов тороплена. Сестра Аркадія, скромно спустивши вії над пісним видом, спішилась до матушки з букетом троянд, іще мокрих від роси. Її проводжали лихі погляди стрічних черничок. Із літньої кухні дим бухав хмарою, а послушниці, в темних одежах, блукали по двору, ліниві і заспані. В білій капличці, де в кам'яну чашу стікала чиста цілюща вода, рівно горіли, мов золоті квіти, свічки, запалені кимсь із богомольців.

Дві послушниці гнали корови на пашу. Старий чернець, що лишився на парафії з того часу, як монастир сей обернено в жіночий, сухий, згорблений, знищений, немов викопаний з землі, волікся до церкви. Ледве пересуваючи тремтячі ноги та стукаючи по камінцях патерицею, що ходором ходила в його сухій руці, він кидав останні іскри з погаслих очей услід коровам та лаявсь:

— У-у!.. кля-а-ті!.. нагідили... женського п-полу!.. І тикав патерицею услід коровам. Послушниці осміхнулись.

З вікон матушки-казначей визирнуло на них бліде, винувате обличчя з великими підведеними очима, з волоссям у безладді, без каптура.

— Се вже знов матушка Серафима бачила привиди,— стиха обізвалась молодша послушниця, зирнувшись із старшою.

В тої блакитні очі сумно всміхнулись.

Гнали корови високо у гори, на полонину. Гойдаючи злегка рудими боками, п'ялись по крутих стежках корови, за ними йшли сестри. Попереду молодша — Варвара, міцна, кремезна дівка, за нею Юстина, тонка, делікатна, в чорній одежі, як справжня черниця. Ліс обгортав їх, холодний, сумний та мовчазний. На них насувались чорнії буки, повиті в жалобу тіней, сиві тумани з дна урвищ, росяні трави, холодні скелі. Над головами котились хвилі холодного, чорного листу. Навіть сині дзвіночки сіяли холод на трави. Кам'яна стежка, мов тропа дикого звіра, сплітала петлі по боці гори, сюди й назад, усе вище та й вище. Рябі мармурові пні буків злізали з дороги униз, немов западались, і вже стелили темну корону аж під ногами. Цупке коріння спліталось у клубки й повзло по горах, немов гадюки. Черниці йшли далі. З одного місця їм удалось побачити дно ями, малу церковцю і білі дімочки, де жили сестри. В церковці співали. Жіночі голоси, чисті, високі і сильні, мов янгольські хори, вели побожну пісню. Вона так дивно гучала під чорним склепінням.

Юстина стала. Вся тиха, просвітлена, слухала співу.

— Ходім,— обізвалась Варвара,— вже пізно... Матушка-ігуменя звеліла малину збирати, як вернемо з лісу...

Юстина зітхнула.

— Колись і я так співала... поки голос не пропав від застуди...— сумно сказала вона.

І понесла у грудях далі, у чорну тишу лісу, ті співи, яких не могла вже добути з слабого горла.

А тиша стояла справді велика. Камінчик, скотившись із-під ратиці корови, або суха гіллячка, зачеплена ногою, справляли такий лускіт, наче щось велике валилося в горах і розсипалось. Ся тиша дратувала: хотілось скрикнути, гукнути, хотілось її налякати.

Дедалі попадались уже сосни, старі, руді, кострубаті, їх довгі галузки спускались у провалля, як руки. По сухій глиці сковзалась нога. Соснові шишки, великі й порожні, котились під ноги або дивились із трави десятками очей на схилені голови синіх дзвіночків.

— А матушка-ігуменя й сьогодні сердиті...— обізвалась Варвара.— Давно помирились із матушкою-казначеею... Плакали, цілувались, а знов бучу збили... Кличуть учора до себе матушку Серафиму: "Ти, кажуть, знов за своє? Ти знов проти мене бунтуєш сестри? А-а! Я знаю, вони тебе більш люблять, аніж мене, бо я, бач, деспотка, мучу всіх, роботою зануджую, голодом морю... Я краще з'їм, я собі рибу купую, я все варення з чаєм попила... я... я... Я всім покажу! Я тут ігуменя... Всіх прожену, розточу погане кодло, розвію по світу..." А сама аж пожовкла, ціпком стукає по помосту, і каптур, прости господи, з'їхав набік... Ну, матушці Серафимі зразу вже ясно, чия то справа. Вона й каже: "То все Аркадія набрехала..." Кличуть Аркадію. Та очі додолу, голову набік — і я не я... то десь Секлета... Кличуть Секлету; та плаче, присягається... Потому Секлета при всіх сестру Аркадію брехухою й шпигункою назвала... Мало не бились...

— Таж чула... Сестра Секлета погано зробила... Для бога все треба стерпіти.

Юстина закашлялась.

— Може, швидко йдемо?.. Треба терпіти... Не стерпиш, коли Аркадія на всіх набріхує матушці-ігумені. Та на роботі стояла, та лінується, а та їсти не хоче за трапезою, окремо в келії своє їсть... а та судила матушку-ключницю, що скупа... Ну, матушка-ключниця гніваються, а обіди ще гірші, охлянеш на роботі... Пересваряться всі, перегризуться, вогнем дишуть одна на одну, усі сердиті... Слова не промовлять до себе, от як Секлета з Мартою... півроку не розмовляють уже... вороги люті... По цілих днях кипить у нас, як у пеклі, прости господи гріха, а матушка-ігуменя... Ай! Як тут гарно! Послушниці зупинились.

Поки вони злазили вгору, діл западавсь їм із-під ніг усе глибше та й глибше, вrostав у землю, у чорну безодню, тоді як гори росли, виростали і розгортались. З-під сосен, як із вікон, виднілись далекі і близькі гори. Немов острови на морі туману. Вже трохи розвиднілось. Повітря зробилось прозорим та ясним, і буки зазеленіли у ньому, як рута. А там, де сонце торкнулось вершечків дерев, листя спашнуло злото-зеленим вогнем і стало прозорим, як скло. Здавалось, воно дзвеніло. Рядом курилась туманом важка соснова гора, закурена, спалена вогнем, який лизав іще червоним язиком вершечки пнів. А там знов бук та грабина, затоплені синім мороком ночі, немов повиті мріями, збігали, як драбина Якова, з неба в долину та єднались із далекими тінями гір, прозорими і легкими, як дим із кадьниць. І вся ся гармонія ліній і фарб, сей ранішній сон неба, ся пісня тиші здіймали душу у небо.

— Яка краса, господи,— зітхнула Варвара. .

— Гарно... а восени краще,— відповіла Юстина.

Вона любила осінню пору, коли повітря таке прозоре, що гори, здавалось, зсувались й стояли, як стіни храму. Ліс одягався тоді у жовте й червоне листя, а сонце обертало його у золото й вогні. їй здавалось тоді, що то сонми священників, у золотих ризах, із палаючими свічками в руках, правлять службу божу, а купи чорних сосон, мов сестри-черниці, побожно схилившись, слухають святі слова. Вона чула тоді співи.

Вона любила холодні осінні ночі, повні місячного сяйва, коли ревіли в далеких горах олені та справляли смертельні бої, а гірські ліси, як море, котили чорні хвилі, по яких пливла, неначе човен із вітрилом, біла церковця. Так страшно було у такі ночі.

Послушниці рушили далі, а з ними рушили й гори, міняючи форми та фарби.

Корови зайшли вже далеко вперед і треба було їх наздогнати. Ліс усе густішав, чорнішав. Скрізь п'ялись сосни, буків уже не було. Стежка ставала прикрішою. Засипана глищею, що віддавала прілим духом, вона перепинялась часом здоровим деревом, виваленим із корінням, сухим і колючим. Із трави йшов запах чебрецю та диктамнусу. Раз у гущі лісу мигнуло щось і зникло. Паче гіллячки ожили. То проскочили стрункі, тонконогі сарни — і знов усе тихо. Знов чорне склепіння та вогкий холод.

— Ти кажеш, терпи... — почала знову Варвара.— Л правда ж де? От хоч би й ти. Така тиха, спокійна, вже рясофорна, а ворогів маєш... Усі знають, що ти недужа, не можеш страви нашої їсти... А матушці-ігумені кажуть, що ти вередуєш... Хто коло неї впадає, улещує, той ласку має, на роботу важку не ходить. А от тебе посилають...

Юстина мовчала.

Корови заревли — товар, мабуть, зачули. Тепер полонина була десь близько, треба було спішити. І справді. Раптом ліс розірвався. Сосни немов розступились і обгорнули поляну, свіжу, похмуру, куди, як на ложе, спадали сині роси. Старезний дуб, посаджений серед поляни святим Кузьмою, чорний, кошлатий, немов його заступник, вітав іздалеку гостей, прохав спочити. Корови бродили по паші, а чорні буйволиці, малі й горбаті, покинувши їсти, повернули до гостей свої волохаті шиї і дивились на них червоними, недобрими очима.

Під дубом варив щось на вогнищі пастух.

Тепер можна було вертати додому. Та їм не хотілось. Загріті крутими стежками, напоєні гірським повітрям, послушниці були веселі.

— Поліжемо далі, на шпиль,— прохала Варвара. Вона вся зачервонілась, чула смак волі і зовсім забула про малину.

Юстина не змагалась.

Вгорі ліс був густіший та ще чорніший. Гори десь щезли. Настала ніч. Кострубате галуззя, мов чорні ведмежі лаби, простягалось над ними, ловило за спини і било по лиці. Варвара з Юстиною раз у раз кланялись їм, немов приймали благословення. Засапались, упріли, ледве переводили дух, а лізли далі. Проходили повз галяви з свіжовитолоченою травою, де ще сеї ночі лежали олені, минали не видані в долині квітки, сірі мхи, якими, як косами, пообростали дерева. Все лізли далі. Ще трохи... ось швидко... ще...

І раптом стали. Посліпли. Море світла залляло їм очі. Тремтячі, зворушені, розплющили очі. Перед ними лежав той далекий, грішний світ, із якого вони втекли колись у тиху, чорну яму, принадний, веселий, у сьайві, як мрія, як сам гріх. Далеке море відкрило широкі обійми зеленій землі і радісно тремтіло, немов жива блакить неба. А земля мліла й сміялась в обіймах, немов упоєна коханням жінка, і блищали на сонці рядки білих домів, як дрібні зуби у неї, а зелені долини стелились далі, як коси. І вся ся дивна країна пливла кудись у морі теплого світла, в широкім, необмеженім блакитнім просторі. З лівого боку важко лежав на землі похмурий Чатир-Даг, а з правого — лізла на небо чортова ступанка Бабугану, нагріті скелі, сірі і голі, як земля-мати родила.

Послушниці скаменіли як зачаровані. І тоді як Варвара слухала якісь голоси, солодкі, спокусливі, якісь заклики грішного світу, душа Юстини розпускалась у блакитнім повітрі і співала молитву тим чистим голосом, який не міг ніколи добутись зі слабого горла.

Варвара перша отямилась.

— А наша ж малина! — гукнула налякана. І той вигук скинув їх раптом із гори в долину, під білу церковцю

та тісні келії.

Знов чорний морок, знов море листу, та ж сама дорога. І поки мчались крутими стежками, як дикі сарни, сусідні гори, залиті вже сонцем, зелені й чорні, високі й нижчі, скакали за ними, росли і спадали, зникали й з'являлись, щоб гнати за ними. Добігли до церкви.

Снують по подвір'ю черниці, немов сновиди. Сюди й туди. З келії в кухню, з кухні у келію. Немов шукають, чого не згубили. Сонце вже припікає. Стоять богомольці. Одна черничка гукає другій:

— Сестро Мокрино, неси самовар гостям...

— Неси сама...

І обидві зникають.

Горбата сестра Анфіса сидить уже в крамниці поміж образами, лиха, надута, чимсь невдоволена, немов павук той, заснована вся павутинням злості, і стежить недобрим оком за ворогами.

Богомольці чекають. Збились у купку. Висока, чорна, поважна суне в капличку до чаші з водою сестра-казначея. У руці має сачок на довгій тичці, озброєний в хрести, яким буде ловити не рибку, а гроші, що накидали в воду богомольці. Навіть калитку на поясі в неї захища святий хрест. Зупиняє Варвару:

— Що ж ви оце робите? Чом малини досі не рвете?.. Таж матушка-ігуменя...

Мовчать, винуваті, й хапаються бігти.

Матушка Серафима спускає очі додолу і стиха каже:

— Знов сеї ночі бачила...

Тепер уже не можна тікати. Матушка-казначея любить звірятись молодшим. Ті її більш розуміють.

Вона спочатку зітхає, втуплює потім підведені очі кудись у простір, у лісову пітьму, і сливе шепче:

— Тільки здрімнула, чую — знов він стоїть наді мною. Розплющую очі — а він такий благоліпний, кучері в'ються по плечах, щоки рум'яні, очі як свічі, поклав свою руку на мої плечі та й каже: "Чого лежиш тут на моєму ложі? Це моя келія, я жив тут довго, спав тут, молився..." А мені страшно, вогонь йде по тілу... Чи не сатана то в образі прекраснім, надісланий з пекла во іскушеніє... Свят, свят, свят... А він нахилився, аж кучері лоскочуть... "Вставай, Серафимо..."

— Матушко, чи не можна б нам самовара? — переймають богомольці якусь черничку.

— Треба б сестрі Марії...— й проходить далі. Сестра Анфіса стає на дверях крамнички.

— Отак... одна на одну скидають... лінів ж, господи! — закидає вона свої тенета на черничку.

— А вам яке діло?

— А таке... Дух лінощів побіждається духом працьовитості...

— А про дух сквернословія й забули?.. Прочитайте краще для себе... Недурно про вас кажуть...

— Хай господь пробачить тому, хто лихе каже. А хто казав? Що говорив? Дармоїдки, брехунки... язикодзвони... нехай он матушці-ігумені скажу...

— Кажіть!.. Про вас усі знають...

З кухні вискакує сестра Марія. Очі заплакані, червоні.

— Сварились? — цікавиться сестра Анфіса. — Ай, грішка.

— Помирились... Три дні мовчали... Аж сумно стало...

— Надовго ж?

— А господь знає...

— Тут богомольці самовара просять... чаю хотять попити...

— Самовара? Коли б сестра Секлета... Та де ж се Секлета?.. Секлето! Секлето-о-о!..

Даремно носився той поклик по мертвому двору, даремно бився об ліс, об стіни церковці, що тихо дрімала на сонці, вся біла, мов вишня в цвіту. Ніхто не обізвався.

Потиху дзюрчала і спливала у чаші в капличці цілюща вода, а над нею палали свічки, як вогняні квіти.

— Сиджу я, тремчу вся,— тягне своє матушка Серафима,— соромно так мені, чудно, а він нахилився і гласом таким соло-одким, таким співоочим... Ви смієтесь? — раптом остро питає вона черничок, наморщивши чоло і вся збілівши.

— Та ні, матушко... господи!..

— Ви смієтесь... бачу... Таж то був інок, кажу вам, чернець, а не хто... У-у! Невірні, у них на думці саме лиш грішне... Марш мені зараз малину рвати!.. Геть!.. Не треба мені нікого... нічого... У-у!..

І, скинувши на послушниць гнівний, болісний, як у мучениці, погляд, матушка-казначея підняла угору довгий сачок, як оборону від напасті, і пішла до каплички.

На ходу вона злегка хиталася і гугнявим голосом вичитувала:

— Святії безсребрениці і чудотворці, Кузьмо й Дем'яне, посітіте немощі наша, тунє приясте, тунє дадіте...

Золоті хрести на держалні сачка блищали на сонці...

* * *

В малиннику тихо. Хоч сестра Секлета вкупі з сестрою Мартою збирали там ягоди, але вони вже півроку не розмовляли з собою.

— А тут були матушка-ігуменя,— обізвалась до послушниць, що саме надходили, Секлета, — про вас питали... Сердяться, що мало зібрали малини...

Варвара з Юстиною стали на роботу. Вони теж затихли. Самі ж матушка-ігуменя сердяться!..

Немов іще тихіше стало в малиннику. Мовчали сестри, мовчки стояли зелені стіни гір, у тишу повилась глибока долина, послана м'яко зеленим буком, налита золотом сонця; сім чорних горбів мовчки дивились углиб, а по них сходили рядками сосни, немов чернечі процесії. І тільки глибоко, на дні міжгір'я, плигаючи з скелі на скелю, ревла і шуміла бистра Алма та розсипала холодні води по каменистому ложі.

Так сумно стало. Ігуменя сердиться. Всі ті чотири чернички, що кидали мовчки стиглу малину на дно кошиків, зазнали вже гніву матушки-ігумені. Всіх їх покарано сею ж зимою. Юстині згадалась та пам'ятна зима. По цілих днях й ночах сипав та й сипав сніг і врешті засипав яму. Засипав дороги, засипав ліси, долини і Алму... Від усього світу відрівав... А коли хмари подерлись і сіли на гори, впав із неба холод, неначе гнів божий... Тріщали з ляку дерева, тріщала церква і в'яли сестрички. Сонце сховалось за гори й ходило там десь короткими днями, а в ямі лишилась ніч... Довга, безкрая й сумна, як плащаниця. По цілих днях горіло в келіях світло, куняли над килимами сестри, згинали спини й псували очі!.. Почались сварки, росла незгода, тяглась ворожнеча, довга, уперта, як ті дні-ночі... Коли ж гасили світло й грішне тіло йшло на спочинок, сон кидав очі і замерзав десь у келії. Несила було заснути... так було зимно.

По цілих ночах тремтіли сестрички, а дров не давали... Матушка не звеліла. І от вони согрішили. Вона, Варвара, Секлета і Марта та ще дві чернички... Потай, по ночах, поринаючи глибоко в холодний сніг, вони збирали в лісі сухе ломаччя й гріли келії. Дізналась матушка — з монастиря прогнала. Усіх шістьох... Пішли вони з плачем у сніг, у холод, в лихій одежі... Соромно було, жалко... Та вже з дороги їх завернули... Змилювалась ігуменя-матушка... Дві не схотіли, пішли у світ... Відтоді і голос пропав у неї, як застудилась.

— Не знати, де тепер Ганна, що не схотіла вернутись? — подумала вголос Юстина.

— Я бачила її, як їздила в город,— обізвалася Марта.— Заміж уже вийшла. Чоловік слюсар, вона крамничку має... Така весела, здорова... Згадати, каже, не можу...

— А от Марія померла... царство небесне...— зітхнула Варвара.

Всі теж зітхнули й замовкли.

— Одні кажуть, що з горя, а другі — що застудилась, брівши глибоким снігом,— кинула Секлета.

Ніхто не відповів їй.

Знов тихо стало. Тількигнулося малинове стебло та дощем падали ягоди в кошик.

— Чого воно так, скажіть мені, сестри!..— загадала Варвара і аж очі зробила великі.— Як перше люди спасались, то й добро людям робили... а от тепер...

— Все від бога... Не судіть, то й вас не осудять,— строго сказала Юстина.

Всі розуміли, на що Варвара натякає.

— Та годі вам! — гукнула весела Секлета.— Лови, Варваро! — І пожбурнула в неї стиглою ягодою.

Варвара розтулила рота, та ягода не попала.

— Ну, тепер ти! — і полетіла малина у рот Секлсті.

— Добра малина? — обізвався ізбоку знайомий голос.

Як із землі виросла сестра Аркадія, з пісним обличчям, із побожно згорненими на животі руками. Ніхто не обізвавсь до неї.

— А я ще й не кушала... Дух чревоугодія побіждається...— і бачачи, що її не слухають, сестра Аркадія криво всміхнулась і нишком подалася далі.

— Христа продала б,— сказала Секлета.

Вони вже кінчили роботу, коли прибігла келейниця:

— Несіть швидше малину... та йдіть усі до матушки-ігумені... кличуть...

"Ну, щось уже буде!.." — подумали сестрички.

* * *

Кривульками в'ється біла дорога з монастиря святого у грішний світ. Пнуться над нею гори, шумлять старі буки, клекоче в долині Алма...

Сонце було вже низько. Зеленим вогнем горіло на ньому верхів'я буків, блищали, як срібні колони, пні, й блукали під ними їх легкі тіні. А там, де сонця нема вже, лізли у небо темні стіни, а з них, глибокі й чорні, дивились холодки.

Йшли по дорозі сестрички. Схилені голови, очі червоні, клунки на спинах, ціпки в руках. Попереду Варвара, за нею Юстина, а там дві інші, що рвали малину.

Брели із раю у грішний світ, не стямившись, не спам'ятавшись. Так це все швидко скоїлось! Біда заскочила їх, як дощова хмара. Юстина ще й досі тремтіла, у неї все ще стояла перед очима висока чорна матушка-

ігуменя: жовті мішки скачуть під злими очима, ціпок гремтить у руці, золотий хрест плигає по грудях. "Де малина? Пожерли?! Малина моя де?.. Розпутні!.. Геть звідси!.." Сестра Аркадія з пісним обличчям подає матушці святу водицю, просить напиться... "Геть із очей... Геть звідси! Всіх прожену... я... я..." Хлюпає вода на поміст, ціпок ходором ходить, хрест скаче на грудях, і скачуть мішки під очима...

Брели із раю у грішний світ, не стямившись, не спам'ятавшись. Так це все швидко скоїлось! Біда заскочила їх, як дощова хмара. Юстина ще й досі тремтіла, у неї все ще стояла перед очима висока чорна матушка-ігуменя: жовті мішки скачуть під злими очима, ціпок гремтить у руці, золотий хрест плигає по грудях. "Де малина? Пожерли?! Малина моя де?.. Розпутні!.. Геть звідси!.." Сестра Аркадія з пісним обличчям подає матушці святу водицю, просить напиться... "Геть із очей... Геть звідси! Всіх прожену... я... я..." Хлюпає вода на поміст, ціпок ходором ходить, хрест скаче на грудях, і скачуть мішки під очима...

Потому хаос, щось невиразне, чого й загадати несила... убогі клунки з убогим манаттям... тремтячі руки... сльози черничок... слова потіхи... крадькома, потай, щоб старші не бачили,—і під ногами дорога, довга, ганебна... А мозок, немов сокира, рубає: "Пожерли? Геть звідси!.." Навіть дерева шепчуть у чорних верхів'ях: "Пожерли? Геть звідси!.."

Лиця в Юстини горіли і жаль пік у грудях. Якась малина!..

Сестра Варвара ступала твердо, уперто, немов рвала пута. Зсунула брови, стисла уста і ціпком стукала в землю. Ні разу не стала, не озирнулась. Уся постать казала: далі від раю — ближче до грішного світу...

Позаду — вороги, йшли мовчки, самотні, немов стіною розділені. Навіть їх тіні нарізно пливли по дорозі.

Сестра Юстина була прибита. Не мала сили нічого забути. Вона не забула своєї келії, тісної та тихої, як домовина... Вечірніх тіней, тремтячих від світла лампадки... Мало віконця, яке містило в собі високі гори, і чисте небо, і ясне сонце... прекрасний світ божий... її душа не могла раптом порвати побожних мелодій, чистих і гарних, як янгольські хори. Забути солодкі молитви на кам'яному помості в кутку темної церкви... Чорних сестричок, що йдуть рядами... Усього того, до чого звикла. Що з нею буде? Куди подітись? В широкому, чужому світі, від якого відвикла. Куди веде ся біла дорога, що плете петлі у горах, чужих, невідомих, холодних?

А ліс мовчав. Мовчки йшли сестри, і кожна зокрема несла свої думи.

Раптом щось їй причулось... Ні, то причулось...

Так жалко, так сумно, душа спливає сльозами...

— Сестро Секлето, де заночуєм?

Ласкавий голос... Хто се промовив? Тепло, сердечно, мов сонце вечірнє. То їй почулось...

— Сестро Секлето, де заночуєм?

— Сестричко Марто!..

Невже то промовив до ворога — ворог? Навіть Варвара здригнулась і стала. Вони озирнулись.

Сестра Секлета лежала на грудях у Марти, і чорні плечі її тремтіли від плачу.

— Прости!

— Хай бог простить!..

Юстина глянула на Варвару... Бліді уста в неї затремтіли, як у малої дитини.

У Варвари текли з очей сльози...

Щось важке й болюче підкотилося Юстині під серце, раптом трісло. Зробилось так легко, так радісно, як іще ніколи. Вона стояла і несвідомо шептала:

— Сестричко... сестро...

І це маленьке слово, промовлене так щиро ворогами отут, на дорозі у грішний світ, слово, яке вона тисячі разів повторяла досі холодними устами там, у монастирі, раптом набрало для неї якоїсь незвичайної краси, якогось особливого тепла і співало в душі, як пісня.

Вона немов уперше промовила: сестро... сестричко...

Воно їх єднало краще, міцніше, як досі... Від нього розступались чорні бори і не страшним став той невідомий, далекий, той грішний світ...

Всім стало легко. Всі обіймались.

— Сестро Секлето!.. —Сестричко Марто...

їм усім хотілось якнайчастіше казати те нове слово, мов тільки знайдене, просте і рідне.

їм усім хотілось узятись за руки і йти так далі, в згоді й спокої...

— Сестро Юстино...

— Сестро Варваро...

Сонце ховалось за гори, і чорний морок вставав із мертвих борів. Та то байдуже, бо вони знали, що там, у долині, куди простують, світить іще сонце та б'ється хвиля живого життя...

Серпень 1904 р.